

Akademiniai maršrutai

NIUJORKAS, PASAULIO PABAIGA IR „NUOBODŪS“ FILMAI

Filosofą Nerijų Milerių kalbina Miglė Anušauskaitė

– *Laimėjęs Fulbraito stipendiją mokslo metus praleidote Niujorke. Kaip vyko mokymosi procesas? Reikėjo rašyti darbą ar lankyti paskaitas?*

– Nelygu, ar esi dėstytojas, ar studentas. Studentai lanko paskaitas, ateina į atsiskaitymus ir viskas. O dėstytojai turi išsipareigojimų, kuriuos yra iš anksto deklaravę projekte laimėti stipendiją. Šių išsipareigojimų nebūtinai iki galo įgyvendinti būnant Jungtinėse Valstijose – baigti galima jau grįžus. Manasis projektas taip pat dar nebaigtas. Aš norėjau tyrinėti, kaip Niujorko erdvės vaizduojamos kine. Ketinau išskirti specifines Niujorko vaizdavimo kine ypatybes, bet ilgainiui tapo aišku, kad ši tema – per plati. Taigi pasirinkau nagrinėti vieną žanrą – katastrofų kiną (*disaster movie*). Tada mane pradėjo dominti katastrofų kino žanras apskritai.

– *Tinklapyje bernardinai.lt publikavote seriją tekstų „Niujorko paraštės“. Juose taip pat kalbate apie Niujorką kaip apie pasaulio pabaigos miestą. Niujorką vadiniate ir „miestu, kuris niekada nemiega“, ir „tvarkos bei chaoso miestu“. Minit kitus miestus, susijusius su tam tikrais stereotipais: Paryžius – meilės miestas, Roma – amžinasis miestas. Kaip manote, kodėl dauguma didžiųjų miestų turi tokias etiketes, ar jos gali kisti? O gal priešingai – miestas kinta pagal tai, kokia etiketė jam priskiriama?*

– Manau, kad tų etikečių, kurias geriausiai žinome, vartojimas jau yra nusistovėjęs. Niekas nepavadins Niujorko meilės miestu, o Paryžiaus – miestu, kuris niekada nemiega, nors Paryžiuje taip pat verda naktinis gyvenimas, o Niujorke žmonės taip pat įsimyli.

Šios etiketės yra miesto mitologijos dalis. Gerai panagrinėjus netgi būtų galima atrasti, kaip buvo konstruojamas vieno ar kito miesto mitas. Pavyzdžiui, tai, kad Paryžius tapo „meilės miestu“, yra literatūros nuopelnas: dažname romane pasakojama kokia nors romantiška istorija, nutikusi Paryžiuje. Paskui, jau atsiradus mitologijai, etiketė tampa prekybos ženklu: miestas reklamuojamas naudojant tą pačią mitologiją, kuri iš pradžių neturėjo nieko bendra su prekyba, turizmu ir panašiai.

– *Kartais nutinka taip, kad miestui augant jo įvaizdis keičiasi. Pavyzdžiui, sakoma, kad Europos miestas, kuriame yra daugiausia veiksmo, kažkada buvo Paryžius, paskui – Londonas, Berlynas... Atrodo, kad būna momentas, kai miestas, kuris sparčiai auga, tampa itin įdomus, madingas. Pasiekęs tam tikrą augimo tašką, miestas sustingsta, o „to miesto“ etiketė perduodama kitam. Ar manote, kad miesto plėtimasis, gyventojų skaičiaus didėjimas, ekonomikos augimas keičia miesto mitologiją?*

– Tai, ką jūs paminėjote, yra vadinamoji pasaulio sostinė. Tačiau kalbėdamas apie

„pasaulio sostinės“ vystymąsi nenorėčiau akcentuoti ekonominio aspekto – nors jis taip pat ne paskutinėje vietoje. Manau, kad svarbesnį vaidmenį atlieka intelektinės jėgos. Tam tikru metu vienoje vietoje susitelkę mokslininkai, menininkai kuria palankų klimatą. Šis intelektinis centras nebūtinai turi sutapti su ekonominiu.

Kaip minėjote, vienu metu tai buvo Paryžius. Prieš keliolika metų mokiausi ten ir pamenu, kad tuo metu milžiniškos masės žmonių veržėsi į J. Derrida paskaitas. Jis buvo vienas iš nedaugelio likusių gyvų pasaulinio lygio filosofų Paryžiuje: nei G. Deleuze'o, nei M. Foucault nebebuvo. Patys prancūzai labai vertino J. Derrida paskaitas: nesvarbu netgi tai, kad ne visi besilankantys paskaitose mėgo šį filosofą. Vien vaikščiojimas paklausti J. Derrida galėjo sudaryti išpūdį, kad Paryžius yra intelektualinio pasaulio centras – bent jau patiems prancūzams. J. Derrida mirtis buvo milžiniškas smūgis Paryžiaus intelektualiam gyvenimui.

Būdamas Niujorke kalbėjau su Jonu Meku. Mekas mano, kad jam be galo pasisekė atvažiuoti į Niujorką būtent tuo metu. 1949 metais su broliu jis atplaukė į Niujorką. Jie turėjo siuntimus į duonos kepyklą Čikagoje, bet pamatę Niujorką nusprendė pasilikti ten. Taigi Mekas mano, kad jam nusišypsojo laimė, nes tuo metu Niujorke buvo tiesiog įvairiausių menų sprogimas. Kaip žinome, Mekas buvo vienoje „komandoje“ su A. Warholu, Y. Ono ir kitais pasaulinio garso menininkais. Tas „menų sprogimas“ ten vyko kiek metų, o paskui ta banga nuslūgo. Meko manymu, dabar šito Niujorke nebėra. Aš abejočiau, ar ta estafetė apskritai yra taip lengvai perduodama. Tokios didelės gerų menininkų ir novatoriškų meno darbų koncentracijos, kaip anuomet Niujorke, dabar tikriausiai nėra jokiam pasaulio mieste.

– *Jauni žmonės dažnai ir emigruoja į kitas šalis, kitus miestus, matydami, jog tenai yra didesnė meno ar mokslo koncentracija. Jie tikisi geresnės terpės savo gabumams atskleisti. Kaip tai vertinate?*

– Universalios taisyklės čia nėra.

Manau, kad žmogus turi būti pasaulio pilietis, jis nėra pririštas prie kokios nors šalies. Jei žmogui atrodo, kad jam iš tikrųjų reikia kur nors važiuoti, tegul važiuoja. Tačiau daugybė žmonių vyksta gyventi į kitą šalį vien norėdami pabėgti. Jiems atrodo, kad užsienis yra pažadėtoji žemė, kad ten viskas bus gera, lengva, pripažinimas ateis savaime. Besimokydamas Paryžiuje susitikdavau su ten gyvenančiais lietuviais. Buvo 1997–1999 metai, iš Lietuvos dar nebuvo emigravę daug žmonių, Lietuva dar nebuvo įstojusi į Europos Sąjungą, taigi kitur gyvenantys lietuviai susidurdavo ir su biurokratinėmis problemomis. Nemaža dalis palikusiujų Lietuvą pragyvendavo dirbdami visiškai kitą darbą, negu norėjo, dažniausiai tokį, kuriam reikia mažos kvalifikacijos. Susitinki ir matai talentingą žmogų, kuris pragyvena plaudamas indus – atrodo, tarsi matytum energijos nusėdimą. Kai kurie tų susitikimų man darydavo gana liūdną išpūdį.

Bet kartu matydavau, kad dalis tų žmonių jaučiasi reikšmingi vien dėl to, kad gyvena Paryžiuje, o ne Lietuvoje. Šiuo atveju miestas duoda žmogui tam tikrą kapitalą – ir nebūtinai ekonominį. Buvimas Paryžiuje suteikia galią žmogui jo paties akyse. Jei jam to reikia, jei kitas miestas jam suteikia simbolinę vertę, kurios nesuteikia savas, galbūt irgi galima išvažiuoti.

– *Kalbant apie „intelektinį klimatą“: kartu su J. Dagiū išleidęs filmų rinkinį „Klasiškinės ir šiuolaikinės filosofijos problemos“ minėjote, kad viena iš šių filmų atsiradimo priežasčių – diskusijų tarp Lietuvos filosofų*

trūkumas. Ar kitose šalyse, kuriose gyvenote, akademinis bendravimas skirtingas?

– Akademinis bendravimas šiek tiek skiriasi kiekvienoje šalyje. Paryžiuje yra gerokai didesnis specializacinis pasiskirstymas negu Lietuvoje. Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, fenomenologai beveik neturi bendrų taškų su kino specialistais, mažai domisi vieni kitų veikla. Sykį Sorbonoje vyko konferencija, skirta Emanueliui Levinui. Ji vadinosi „Levinas ir fenomenologija“. Tačiau nemaža dalis Levino specialistų, kurių specializacija nėra fenomenologija, neatėjo į konferenciją. Jie manė, kad Levinas visų pirma yra religinis mąstytojas ir jo pagrindiniai kūriniai nėra skirti fenomenologijai, todėl nematė reikalo eiti į šią konferenciją.

Niujorke taip pat: komunikacija tarsi ir vyksta, bet žmonės gerokai labiau specializuojasi negu Lietuvoje, todėl itin didelių diskusijų nėra. Žinoma, Niujorkas vis tiek yra gerokai palankesnė terpė akademiniams diskusijoms negu Vilnius: ten atvyksta daugybė garsių intelektualų skaityti paskaitų, rengiami debatai.

– *Su kokiais žmonėmis Niujorke teko bendradarbiauti? Kas iš tų, su kuriais bendravote, jums paliko didžiausią įspūdį?*

– Pasaulinio garso filosofų pamatydavau apsilankęs paskaitose, konferencijose. Pavyzdžiui, teko klausyti J. Habermaso, Ch. Tayloro, J. Butler. Vykau į Yale'o universitete surengtą konferenciją, skirtą postmodernizmo klasikui architektui R. Venturi, kuris pats joje dalyvavo. Tai vienkartiniai susitikimai. O savo universitete daugiausia bendravau su išeiviais iš Rusijos. Vienas jų – B. Groysas, kuris laikomas pasaulinio lygio conceptualiojo meno teoretiku.

– *Savo tekstuose minėjote, jog su Borisu Groysu atradote panašumų tarp katastrofų kino ir siaubą keliančios ritualinės kaukės.*

– Groysas atkreipė dėmesį, kad senovės ritualuose būdavo naudojamos baisios kaukės tam, kad žmonės viešintų savo blogąją, agresyviąją pusę. Išviešinta ji tarsi tampa nekenksminga – iš tų žmonių tu jau nesitiki agresyvaus akto ar veiksmo. Pas didžiausias pavojus yra slaptas pavojus.

Tai, ką Groysas kalba apie ritualą, aš prilyginau katastrofų kinui. Viena iš šio žanro egzistavimo priežasčių – kenksmingumo pašalinimo efektas. Filmo siužetas, aišku, yra fantastinis, bet katastrofos baimė yra visiškai reali. Žmogus išgyvena savo baimę, bet lokalizuoja ją kino teatre. Kino teatras tampa ritualine vieta. T. W. Adorno sako, kad iš jo išėję į miestą žiūrinime kaip į kino teatro tąsą. Įdomu, kaip jaučiasi žmogus, išėjęs iš katastrofų filmo, matydamas gatvę, kuri filme ką tik sugriuvo.

– *Šiek tiek panašu į psichoanalizę.*

– Nesu psichoanalizės adeptas, bet sutinku su kai kuriais S. Žižeko teiginiais. Kinas yra būdas neutralizuoti baimę, o poreikis ją neutralizuoti yra tuo stipresnis, kuo grėsmė yra realesnė. Po rugsėjo 11-osios pamatėme, kokia reali ji iš tikrųjų yra.

– *Tačiau žiaurumą filmuose žiūrovai taip pat gali suprasti skirtingai.*

– Žinoma. Tas pat ir kalbant apie kompiuterinius žaidimus. Vieni psichologai sako, kad žaisdami agresyvius kompiuterinius žaidimus vaikai atsikrato savo neigiamų emocijų, o kiti teigia, kad tokie žaidimai tik skatina agresiją. Aš manau, kad tai priklauso nuo individualių psichologinių savybių.

– *Ar manote, jog tas pats „kenksmingumo pašalinimo efektas“ veikia ir stebint žiniasklaidą? Kalbu apie vadinamąsias blogas naujienas.*

– Šiuo atveju ta formulė, kurią aš pritaikiau katastrofų kinui, netinka. Kine katastrofa yra virtuali, tačiau žiniasklaida kalba apie

dalykus, kurie tikrai vyksta. Todėl „blogos naujienos“ tik sustiprina žmonių nesaugumo jausmą. Kartais vyresni žmonės taip reaguoja į kriminalines naujienas, rodomas per televiziją: sako, kad tarybiniais laikais šito nebuvo, stebisi, kas darosi su pasauliu ir su jaunimu. Žinoma, tarybiniais laikais žiaurumas tiesiog nebūdavo afišuojamas.

– *O kai pats žiūrite filmą, į ką atkreipiate dėmesį? Kokius kriterijus taikote filmui, kad nuspręstumėte, ar jis jums patiko?*

– Straipsnyje „Kaip galima kino filosofija?“ išskiriu tris galimas filmo prieigas. Kino filosofo prieiga ypatinga tuo, kad jis žiūri į filmą iš platesnės prasmų sistemos. Jis nevergina kino taip, kaip vertintų kinematografijos specialistas arba kino istorikas.

Pavyzdžiui, prieš keletą metų nebūčiau galėjęs nė įsivaizduoti, kad pradėsiu nagrinėti būtent katastrofų žanro filmus – mat visais laikais buvau intelektualiojo kino gerbėjas. Visiems deklaruodavau, kad man labiausiai patinka „nuobodūs“ filmai. Didesnės opozicijos tiems „nuobodėms“ filmams, kur beveik nieko nevyksta, už katastrofų kiną vargu ar galima rasti. Tačiau katastrofų kinas man tapo svarbus ne vien dėl to, kad kurį laiką gyvenau Niujorke. Ši tema susijusi su daugiau mane dominančių dalykų, pavyzdžiui: pasaulio pabaigos nuotaikos, krizės nuotaikos, kurios visuomet veikia tiek intelektinį diskursą, tiek žmonių mąstyseną apskritai. Pažvelkime į vadinamuosius „intelektinius nekrologus“: F. Nietzsche's *Dievas mirė*, poststruktūralistų *Žmogus mirė*, F. Fukuyamos *Istorija mirė* ir taip toliau. Katastrofų kino žanrą laikyčiau tam tikrų dalykų simptomu. Kaip žanras jis yra labai siauras: jei žiūrėtumėte į jį iš, pavyzdžiui, kino istoriko pozicijos, pastebėtumėte, kad tam tikros klišės yra itin primityvios. Tačiau būtent tos klišės ir yra sukabintos su platesnėmis prasmų sistemomis.

– *Ar einate į filmą savo malonumui, trokšdamas „proto poilsio“?*

– Žinoma. Norėdamas pailsėti, pavyzdžiui, ėjau į filmą „Brūno“. Aišku, S. B. Cohe-
no atvejis apskritai yra ypatingas: man patinka, kad jis daro filmą iš provokacijos.

– *Jūsų minėtus „nuobodžius“ filmus taip pat žiūrite savo malonumui?*

– Taip, filmas nebūtinai turi būti pramoginis, kad galėtum juo mėgautis. Ko gero, daugiausia kartų mačiau A. Tarkovskio filmą „Andrejus Rubliovas“. Pirmiausia žiūrėjau jį Lietuvoje, paskui, būdamas Maskvoje, nuėjau į šį filmą dar porą sykių – nes rodė neiškarpytą versiją – ir dar porą sykių po to.

Tačiau nesistengiu specifikuoti kino poveikio. Kartais filmai rezonuoja tik tuo momentu, kai juos žiūri. Dėl šios priežasties aš įtartinau vertinu „dešimtukus“, pavyzdžiui: „Išskirk dešimt filmų, kuriuos labiausiai mėgsti“. To padaryti neįmanoma, nes filmas yra pririštas prie laiko, kada jį žiūri.

– *Niujorke, tikriausiai, yra daugybė gali-
mybių kasdien aplankyti naują vietą, patirti įvairių išpūdžių. Tačiau būna ir priešingai – kartais esame linkę net pasilinksminimus paversti rutina: eini į tą patį barą su tais pačiais draugais ir t. t. Ar Niujorke daugiau „išpūdžių medžioklės“ ar rutinos?*

– Prancūzų filosofas M. de Certeau yra pasakęs, jog kasdienės erdvės yra tokios, kurios pasiekiamos pėsčiomis. Čia reikia turėti omenyje, kad dauguma Jungtinių Valstijų miestų yra automobiliniai: pėsčiomis ten niekur nenuvyksi. Ne dėl to, kad nebūtų šaligatvių – paprasčiausiai nėra jokių parduotuvėlių, kavinių, nėra kur užėiti. Apsipirkti važiuojama į prekybos centrus.

Bet Niujorkas skiriasi nuo daugelio Jungtinių Valstijų miestų, nes šis miestas turi gerai išvystytą infrastruktūrą, kurią galima praktikuoti pėsčiomis. Pačiame mažiausiame mieste

segmente yra viskas, ko reikia kasdieniam gyvenimui. Tai sudaro sąlygas labai greitai susirasti mėgstamas vietas: vietą, kur nuolatos užėini nusipirkti picos, vietą, kur užėini išgerti bokalą alaus, ir taip toliau. Ten, kur buvau apsistojęs, vos po kelių dienų picų pardavėjas pakomentavo: „Matau, nusiskutai barzdą“. Tai, kas Paryžiuje visiškai nestebino, ta kasdienė komunikacija, kai žmonės su šlepetėmis eina į parduotuvę, yra ir Niujorke.

– *Kai dar syki vyksite į Niujorką, ar aplan-
kysite vietas, kuriose dar nebuvote, ar prie-
šingai – stengsitės atkurti įspūdžius, kuriuos
patyrėte per praeitą apsilankymą?*

– Kiekvieną sykį lankant vietą, kur jau bu-
vai, atsitinka abu dalykai, kuriuos paminėjote:
įspūdžių atkūrimas ir naujovių ieškojimas.

Kai grįžau į Paryžių, rašiau tekstą „Pary-
žiaus paraštės“. Ten minėjau šį sugrįžimo mo-
mentą. Mėgindami atkurti įspūdžius žmonės
tarsi nori rasti tą patį – tai yra natūralu, nes jie
turi susikūrę tam tikrą miesto įvaizdį. Bet juk
pasaulis nestovi vietoje ir mėgindami atkurti
įspūdžius dažnai pastebime, jog viskas pasi-
keitė. Jei žvilgsnis nėra visiškai rutinizuotas,
tuos poslinkius stebėti gali būti labai įdomu.

– *Esate publikavęs straipsnį „Teorinės
kartografinės problemos: Vilniaus atvejis“.
Jame rašote apie miesto žemėlapius, apie tai,
kaip žemėlapiai keičia patį miestą. Ar kalbant
apie savo miestą – Vilnių – yra lengva išskirti
pagrindinę miesto tapatybę, etiketę?*

– Norėčiau pradėti iš toliau. Atsitiko taip,
kad 1989–1990 metų sandūroje, ką tik baigęs
mokyklą, keletą mėnesių praleidau Maskvoje.
Šis miestas man padarė didžiulį įspūdį,
pamačiau daugybę filmų, spektaklių, sutikau
įvairių žmonių. Man buvo aštuoniolika metų,

ir kai grįžau į Vilnių, man šis miestas pasirodė
mažas ir provincialis. Tuo metu į tai sureaga-
vau netgi piktai, nors nepriklausomybė man
buvo vienas svarbiausių siekių. Man atrodė,
kad Vilniuje žmonės yra uždari, sprendžia
savo mažytes problemas ir nesugeba į save
pažvelgti iš šalies. Tačiau dabar taip nebema-
nau – miesto mažumą netgi įvardyčiau kaip
prianašumą.

Maždaug po dešimties metų mokiausi
Paryžiuje. Susidomėjimas Vilniumi – netgi
teorinis – padidėjo tik tada, kai grįžau iš ten.
Jei dabar manęs paklaustų, kuo save laikau,
tikriausiai atsakyčiau esąs pirma vilnietis, o
paskui lietuvis. Sąsaja su miestu man yra be
galo svarbi.

– *Kaip vis dėlto trumpai charakterizuo-
tumėte Vilnių?*

– Manau, kad Vilnių galima charaktėri-
zuoti, bet reikia turėti omenyje ir tai, kad šis
miestas, nepaisant jo mažumo, taip pat yra
be galo įvairus. Nesuprantu tų, kurie sako,
kad Vilniuje nėra ką veikti. Vilnius yra kom-
paktiškas miestas, kartu leidžiantis gyventi ir
labai intensyvų gyvenimą. Tas intensyvumas
yra ne tik „horizontalus“, bet ir „vertikalus“.
Niujorke galima visą laiką gyventi „horizon-
taliai“: darbas, laisvalaikis, kino teatras, netgi
akademinė diskusija... Viskas gerai, bet gali
neatsirasti laiko sulėtėjimui, kuris būtinas,
kad žmogus susigaudytų gyvenime, atrastų
jam svarbius dalykus. Dideliame mieste gali
praleisti visą gyvenimą be jokios progos „ver-
tikaliai“ susimąstymo judesiu.

Man patiko vieno mano kolegės, kuris
gyveno Niujorke ir paskui grįžo į Vilnių,
įspūdis. Vilniuje jį nustebino tylą ir tai, kad
sutiktos merginos žiūri į akis.